

1. Луцький І. М. Християнство як світоглядне джерело української держави і права : монографія / І. М. Луцький. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 468 с.

В статті проаналізовано вплив християнства на становлення державної ідеї в Україні, в частині в часи Київської Русі. Визначено зміст християнської ідеології не тільки як світоглядної та духовно-культурної норми, а як правової, забезпечившої проникнення в українську філософсько-правову думку ідей гуманізму, моральності та соціальної справедливості. На прикладі аналізу давньоруських філософсько-правових джерел обґрунтовується визначальний вплив християнства як світоглядного джерела української держави і права.

Ключевые слова: християнство, Київська Русь, держава, право, ідеологія, філософсько-правовий зміст, мораль, справедливість.

The influence of Christianity on the state forming idea in Ukraine especially in Kievan Rus' is analyzed in the article. The content of Christian ideology not only as an ideological and spiritually cultural norm but as a legal norm which provided the penetration of the humanistic ideas, morality and social justice into philosophical and legal thought of the Ukrainians is defined. The determinative influence of Christianity as the ideological source of Ukrainian state and law is justified at the example of the analysis of Old Rus' philosophical and legal sources.

Keywords: Christianity, Kievan Rus', state, law, ideology, philosophical and legal content, morality, justice.

УДК 321

ББК 66.05

Андрій Луцький

ІДЕОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

У статті наведено основні ідеологічні чинники впливу на розвиток сучасної Української держави й окреслені їх наслідки. Проаналізовано сутнісні складові цих чинників. Запропонована авторська модель та визначення громадянського суспільства, наведені загальні характеристики ідеологічного стану країни.

Ключові слова: громадянське суспільство, ідеологія, правова ідеологія, правова дійсність, правосвідомість, ідеологічні чинники, патріотизм.

Незважаючи на те, що із часу отримання незалежності народилося та підросло ціле покоління громадян, Україна як самостійна держава перебуває ще на початковому етапі свого розвитку. Становлення її на політичному полі як окремої одиниці триває. Політичні, економічні та інші традиційні сектори взаємозв'язку владних структур і громадського загалу все ще запозичують важелі впливу з радянських часів. Цю думку ми поділяємо із сучасними дослідниками ідеологічної площини [9; 16].

Проблема ідеологічного впливу на розвиток сучасної Української держави досить активно досліджується серед вітчизняних науковців. Методологічною основою нашого дослідження стали праці А.Баумейстера, О.Габрієляна, В.Гавриленка, О.Нельга, Ф.Рудич, П.Шляхтуна та ін.

Метою дослідження є розкриття головних етапів впливу ідеологічних чинників на становлення української державності. Визначення їхнього взаємозв'язку та наслідків для сучасної правової системи.

Розвиток сучасної української держави можна порівняти із соціалізацією та набуттям комунікативних навичок “дорослого” рівня молодого людиною, особою, яка починає життя та опановує низку нових і відповідальних сфер, опираючись на батьківські настанови. У зв'язку із цим, першим ідеологічним чинником впливу на розвиток сучасної Української держави ми вважаємо *радянську спадщину*.

Дослідники права часів СРСР [11; 13] посилалися на забезпечення та реалізацію тих чи інших правових принципів тогочасного державотворчого процесу в контексті функціонування механізму конституційного регулювання основних суспільних відно-

Андрій Луцький. Ідеологічні чинники впливу на розвиток сучасної Української держави
період характеризувався негласним тоталітаризмом, пригніченням особистої свободи (наприклад, перепона міжнародних мандрівок), обмеженням інформації (державна монополія на ЗМІ) і культурного обміну (приміром, заборона для широкого загалу західної музики як “ворожої пропаганди” або “зради батьківщини”).

Ситуація з правовою ідеологією була ще гіршою: право та правове регулювання підпорядковувалося цінностям класової ідеології; право й закон стали каральним інструментом примусового насадження ідей та ідеалів, що домінували як “політика партії”, тобто обов’язкові для всіх настанови.

Варто погодитися з думкою дослідників [2; 3], які називають суспільні перетворення радянської доби тоталітарними, а ідеологію, що їх супроводжувала, – квазірелігією або культом. Це підтверджується й тим, що насильно нав’язувалися населенню такі положення:

- необхідність сприймати марксизм-ленізм як цілісну наукову систему знань, що забезпечувала державоустрій, де не існувало права вибору іншого;

- влада повинна належати тільки комуністичній партії, яка впроваджувала лише одну модель державних політичних інститутів законодавчої, виконавчої та судової влади як тотальну диктатуру пролетаріату (вертикальна система підпорядкування).

Такі ж принципи мали місце в економічній (планова економіка замість вільного ринку) і суспільній (культура, добробут, духовне життя) системах – розвиток суто за планом, накресленим єдиною політичною партією (КПРС). Головним недоліком тут була відсутність конкурування ідей (ідеологій), що, фактично, віднімало в радянських громадян право вибору власної долі.

Відголоски цієї ідеологічної спадщини сьогодні, на нашу думку, полягають у відчутті безправності громадян і відсутності звички (уміння, бажання, психолого-правової готовності) відстоювати свої права.

Проте радянське минуле – це не єдиний чинник, який впливає на поточний стан ідеології нашої країни. Наведемо аналіз тих, що є найбільш значущими. Отже, наступний ідеологічний чинник, на наш погляд, пов’язаний з *утвердженням у правовій свідомості громадян України нових правових правил*, які здатні гарантувати юридичні стандарти сучасних суспільних відносин. Це процес демократизації системи державної влади та всього масиву політико-правових відносин, властивих сучасним демократичним країнам у цілому й Україні зокрема.

Складовими цього чинника є:

- волевиявлення більшості в поєднанні з правами особистості та меншин: поважаючи волю більшості, держава має захищати основні права окремих людей і груп, що складають меншість;

- захист таких основних прав людини, як свобода слова та віросповідання, право на створення організацій і повномасштабної участі в політичному, економічному та культурному житті суспільства. Ця та попередня складові були формально властивими й радянському державному ладу. Однак їх дієвість та фактичне застосування викликають сумніви;

- регулярні вільні вибори, у яких має місце суперництво за завоювання підтримки народу (замість можливості голосування лише за одну партію);

- однаковий захист у рамках закону прав усіх громадян;

- прояв терпимості, налагодження співпраці та досягнення компромісу.

Цей ідеологічний чинник скеровує до розвитку демократії, практичного забезпечення й функціонування нових законодавчих інститутів (непідвладного правосуддя, вільних ринкових відносин, парламентаризму тощо). Це, вважаємо, сприяє появі нового типу громадянина та, згодом, громадянського суспільства.

Сьогодні вплив зазначеного чинника відображається через ідеологічний відрив суспільства від попереднього політичного устрою: сучасні громадяни суттєво відрізняються своєю громадянською позицією та самосприйняттям від минулих поколінь: комуністичні ідеали змінені на підтримку вільного вибору сприйняття світу, колективізм – на пріоритет індивідуального розвитку тощо.

Наступний ідеологічний чинник впливу на розвиток сучасної Української держави, на наш погляд, полягає в посиленому спрямуванні до інтеграції в європейську спільноту. Це має прояв у поступовому *становленні розвиненого почуття громадянськості*, невіддільного від уміння й готовності громадянина вносити свою частку в розвиток країни, відповідати за свої вчинки перед самим собою й суспільством.

У минулому, незважаючи на офіційно-демократичні настанови, фактичне відображення демократії полягало в представництві інтересів класів, великих соціальних груп [7; 12]. Зміни сьогодення виражаються в зміщенні акценту на особистісний аспект демократії: прагненні до практичних механізмів фундаментування невід’ємних прав і свобод людини, створенні максимального простору для реалізації вільної, творчої енергії особистості.

Відмітимо, що вже звичні для сприйняття лозунги про вільність і свободу особистісних проявів людини мають цілком відчутне психофізичне відображення. Людина гостро відчуває їхню відсутність, коли позбувається їх, хоча може й не усвідомлювати їхньої наявності. Саме тому позбавлення волі виступає каральним заходом за соціально неприпустимі вчинки.

Проявом цього ідеологічного чинника нині, вважаємо, є активність народу України на регулярних державних виборах держпосадовців. Як свідчать соціологічні дослідження, кількість голосуючих зростає [1; 2], що вказує на громадянську свідомість і відповідальність більшості українців.

Наступний ідеологічний чинник впливу на розвиток сучасної Української держави полягає в унікальній можливості побудови якісно досконалішого суспільства, ніж було досі. Незважаючи на молодість незалежної України, вона, як ми тільки що згадували, уже зазнала багатьох парламентських та інших виборів усіх рівнів. У зв’язку із цим, вважаємо *демократичний підхід у здійсненні кадрової політики* важливим ідеологічним чинником для нашої держави. Хоча, можливо, коректніше буде висловитися – *прагнення до демократичної кадрової політики*.

Маємо на увазі не лише призначення урядових посадовців, а й більш оптимальне вирішення кадрового питання в усіх сферах суспільної взаємодії. Класичний спосіб директивного призначення особи на посаду (на відміну від виборності) є оперативним та організаційно простим. Недоліком тут виступають можливості для зловживань, такі як протекція, особиста відданість протектору, а не інтересам підвладної структури тощо.

Наступний ідеологічний чинник впливу на розвиток сучасної Української держави полягає в *прагненні дотримуватися європейських демократичних принципів*, які є неодмінними складовими функціонування цивілізованої гуманістичної сучасної держави та громадянського суспільства. Вважаємо, що саме повнота дотримання цих принципів відображає суспільно-законодавчий фундамент і характеризує стан упорядкованих за допомогою права соціальних відносин та поточний правопорядок й усталені правові засади.

Першою складовою цього ідеологічного чинника виступає принцип *верховенства права*: взаємозв’язок держави, її органів і посадових осіб та основних прав і свобод людини й громадянина. Йому підпорядковується принцип верховенства закону – одного з найважливіших принципів правової системи, який визначає пріоритет, панівне положення закону в системі правових актів держави, що забезпечуються системою матеріальних і юридичних засобів.

Найбільш повним практичним вираженням верховенства закону є його вища юри-

Андрій Луцький. Ідеологічні чинники впливу на розвиток сучасної Української держави

- прийняття закону – це прерогатива вищого представницького органу державної влади;
- ніякий інший орган не має права призупинити або скасувати закон;
- правові акти повинні відповідати закону;
- у разі колізій між законом та іншими правовими актами пріоритет належить закону.

Принцип верховенства закону стверджує приналежність влади народу та її здійснення безпосередньо народом або представницькими органами народу. Закон виконує роль фундаментальної (базової) конструкції правової системи.

Другий принцип – *пріоритет прав і свобод людини й громадянина*. Він складає ту основу, на якій розвивається не лише теорія правової держави, а й безпосередня практика її реалізації [1]. Права людини є незаперечною цінністю рівно настільки, наскільки вони не суперечать правам та інтересам держави, а отже, остання може, виходячи із загальнодержавних інтересів, змінювати законодавство так, що громадяни частково обмежуватимуться у своїх правах. Реалізація принципу реальності й забезпеченості прав людини можлива, на нашу думку, тільки тоді, коли на рівні правосвідомості кожного громадянина чітко фіксується загальна “модель паритетності”.

Це передбачає, що право, у тому числі й права людини, розуміються не як породження держави, а як певна об’єктивна межа, яка, з одного боку, обмежує (права людини як інструмент обмеження державної влади) [5; 6], а з іншого, – зумовлює та спрямовує державну діяльність. На рівні правосвідомості повинно існувати чітке уявлення про те, що в умовах правової держави центр тяжіння правового розвитку асоціюється з правами й свободами людини.

Забезпечення цього принципу правової держави пов’язане з правовою ідеологією принаймні на двох рівнях:

- для того щоб цей принцип став реальністю, правова ідеологія повинна запропонувати його чітке наукове обґрунтування та забезпечити його адекватне розуміння як на рівні громадянського суспільства, так й органів державної влади. Як указують дослідники [14; 17], якими б чіткими й досконалими не були конституція й державні закони, права людини визначатимуть державну політику тільки тоді, коли цей принцип усвідомлюватиметься кожним громадянином. Лише тоді органи державної влади реально керуватимуться цим принципом у своїй діяльності, а будь-який громадянин буде готовий захищатися реальною дієвістю своїх прав у разі їх порушення чи загрози цим правам з боку держави;

- правова ідеологія має сприяти узгодженню в правосвідомості громадян цього принципу з іншими правовими принципами й цінностями, які притаманні правовій демократичній державі.

Третя складова ідеологічного чинника, пов’язаного з дотриманням європейських демократичних принципів, – це безпосередньо такі *принципи демократії*, як: народний суверенітет, поділ державної влади, політична свобода, рівноправність громадян, виборність органів державної влади та підтримання ними постійного зв’язку з народом, плюралізм, визнання народу джерелом влади; виборність і змінюваність вищих органів державної влади, їх підзвітність виборцям; розподіл державної влади на законодавчу, виконавчу й судову; конституційне визнання, закріплення та реальне гарантування основних особистих, економічних, політичних та інших прав і свобод людини й громадянина; захищеність особи від свавілля та беззаконня, можливість реально захищати свої права, свободи й законні інтереси від будь-яких посягань, у тому числі з боку державних органів і посадових осіб; забезпечення існування ряду політичних, серед інших

й опозиційних, партій; невтручання держави в приватне життя громадян; гласність у діяльності держави тощо.

Кожен із перелічених принципів має підкріплюватися відповідними правовими нормами, правовими гарантіями й інститутами. Однак, на нашу думку, головним чинником їх практичної дієвості є закріплення в правовій свідомості громадян. Інструментом такого закріплення в сучасних умовах виступає правова ідеологія. Її роль полягає в збалансуванні поточних законодавчих інститутів і можливостей їх перетворень (удосконалення, прогресу) та їх суб'єктивного сприйняття в суспільстві.

Наступний ідеологічний чинник впливу на розвиток сучасної Української держави пов'язаний із необхідністю *формування світогляду українського народу* задля перетворення населення на громадянське патріотичне суспільство. Наявність такої потреби видається нам суттєвою, оскільки для молодшої держави це – бажаний шлях розвитку.

На світоглядному пріоритеті формується те чи інше світобачення, тобто уявлення про світ та цілі його розвитку. Таке світорозуміння може бути викладене в релігійних книгах (Біблія, Тора, Коран) і бути присутнім на несвідомих рівнях психіки, знаходячи відображення в народному епосі, традиціях і суспільній моралі. Сприяючи розвитку консолідації народу, держава повинна позитивно впливати на узагальнення ідеологічної інформації, що зберігається в колективному несвідомому нашого народу, і виводити її на рівень правосвідомості.

Наступний ідеологічний чинник впливу на розвиток сучасної Української держави, вважаємо, пов'язаний із необхідністю ідентифікувати українське суспільство, як представника держави, з *гуманістичним ставленням до особистості*.

Закріплюючи права людини й громадянина в законодавчих актах, держава бере на себе обов'язок захищати особистість, її життя, свободу, гідність, майно від будь-яких посягань, гарантувати здійснення нею своїх прав. Забезпечення дієвості норм закону не лише в теорії, а й на практиці, має гарантуватися доступними для широкого загалу можливостями звернень до суду з позовом до держави, її органів, посадових осіб.

Поряд із судом (у тому числі конституційним) права людини повинні охоронятися й іншими органами держави: прокуратурою, уповноваженими представниками з прав людини й т. ін. Гуманістичне ставлення до особи передбачає для неї практичну можливість звернутися в міжнародні органи (Європейський суд з прав людини), а також до Комітету ООН з прав людини тощо.

З іншого боку, громадянину доцільно усвідомлювати необхідність оподаткування та сумлінно виконувати свої обов'язки в цьому сенсі: сплачувати податки та мати державні гарантії, що ці кошти йдуть на соціальні послуги: розвиток освіти, лікування, забезпечення громадського порядку, пенсійне забезпечення, турботу про умови праці та відпочинку, поліпшення якості життя громадян і под.

Доступність та якість цих соціальних послуг і визначає характер взаємовідносин держави й особистості, що є найважливішим показником стану суспільства загалом, цілей і перспектив його розвитку. Дослідники вказують [4; 10], що суспільство – це система відносин між людьми, продукт їх взаємодії в процесі спільної життєдіяльності. Отже, суспільство й особистість – взаємозумовлювальні феномени, що існують лише в нерозривній єдності.

Наведений ідеологічний чинник нині відображається через розвиток державних інституцій, що опікуються станом людини в нашій країні (безкоштовні юридичні консультації, можливості захисту в міжнародній спільноті тощо).

Наступний ідеологічний чинник впливу на розвиток сучасної Української держави пов'язаний із необхідністю *перетворення населення в єдиний народ*, тобто громадянське суспільство. Громадянське суспільство відіграє вирішальну роль у соціально-економічному розвитку держави та здійснює контроль за її діяльністю. Формування й роз-

виток громадянського суспільства визнані світовою спільнотою одними з основних критеріїв розвитку сучасної держави [1, с. 157].

З появою в громадян розуміння відповідальності державного, приватного та громадського секторів за вирішення тих чи інших проблем пов'язане й усвідомлення феномену громадянської активності як колективної форми контролю над вирішенням проблем, що є важливими для всіх.

Зазначений ідеологічний чинник відображений у сьогоденні через психологічне розмежування народу нашої країни від братерських сусідніх (Росії, Білорусії). Нещодавно ідеологічно ми вважалися єдиною країною (СРСР), між тим, як показують соціологічні дослідження, тепер ідеологічної спорідненості вже немає для більшості громадян [8].

Таким чином, досліджуючи ідеологічні чинники впливу на розвиток сучасної Української держави, ми виділили такі:

- вплив радянської спадщини: відчуття себе безправним громадянином, який не вміє користуватися державними засобами захисту своїх прав;
- нові суспільні відносини та нові правові правила: піднесення свобод особистості, дієва участь у суспільних перетвореннях тощо;
- розвиток почуття громадянськості: відповідальність перед собою як громадянином і перед країною як демократичною державою;
- необхідність сучасного (демократичного) підходу до кадрової політики: виборні посади, зацікавленість у колективному результаті;
- сучасні стандарти верховенства права, пріоритету прав і свобод людини й громадянина, принципи демократії тощо;
- формування нового світогляду незалежного українського народу, фундаментом якого виступає патріотизм;
- необхідність створення реальних можливостей для використання прав і свобод громадян;
- перетворення населення в єдиний народ – громадянське суспільство, яке має фактичні підстави розраховувати на державний захист від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Наш варіант моделі суспільного життя базується на наявності політичної демократії, гуманної до особистості, і дієвому забезпеченні її самореалізації, а громадянське суспільство пропонуємо вважати системою захисту особистості.

1. Актуальні питання сучасної політики : словник-довідник для працівників органів внутрішніх справ України / [упоряд.: Андрушко Л. М. та ін.]. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 187 с.
2. Баумейстер А. О. Філософія права: сучасні інтерпретації : вибр. пр., ст., аналіт. огляди (2003–2010) / А. О. Баумейстер, С. І. Максимов. – Х. : Право, 2010. – 332 с.
3. Белый И. Л. Философская проблематика парадигмоформирования права / И. Л. Белый. – О. : Феникс, 2010. – 369 с.
4. Габриелян О. А. Политическая наука : введение в специальность : учеб. пособ. для студ. спец. “Политология” / О. А. Габриелян. – Симферополь : ЧП “Феникс”, 2011. – 149 с.
5. Гавриленко В. Г. Политология / В. Г. Гавриленко. – Мн. : Право и экономика, 2009. – 484 с.
6. Кравченко А. И. Политология : учебник / А. И. Кравченко. – М. : Проспект, 2011. – 444 с.
7. Лютко Н. В. Политология : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Н. В. Лютко, О. О. Заславська. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – 319 с.
8. Нельга О. В. Соціологія громадської думки : [курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Нельга. – К. : Вид-во Шейніної О. В., 2008. – 184 с.
9. Політологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [упоряд. О. С. Поліщук, О. А. Кенц. – Хмельницький : ХмЦНП, 2011. – 571 с.
10. Політологія : навч. посіб. – К. : Знання, 2011. – 415 с.
11. Развитие политической науки: европейские практики та национальные перспективы.: материалы Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та асп., 3 берез. 2011 р., Чернівці / редкол.: Ушенко О. Г. (голова) [та ін.]. – Чернівці : Букрек, 2011. – 273 с.

12. Рудич Ф. М. Много ли власти нужно власти? Украина в контексте трансформации политических систем в странах СНГ и Балтии, Центральной и Восточной Европы / Ф. М. Рудич. – К. : Наук. думка, 2010. – 301 с.
13. Суспільні відносини та розвиток : теорія, історія, практика / [А. М. Михненко, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, О. В. Соснін]. – К. : НАДУ, 2009. – 394 с.
14. Толстенко В. Л. Правова ідеологія у розвитку сучасної Української держави і суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 “Теорія та історія держави і права” / В. Л. Толстенко. – К., 2012. – 18 с.
15. Україна в III тисячолітті. Традиції. Інновації. Інвестиції. Україна – незалежна держава. Європейський імідж України / [авт.-упоряд. Болгов В. В.]. – К. : Нац. рейтинги України, 2009. – 461 с.
16. Філософія і право: культурно-історичні аспекти взаємодії. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 310 с.
17. Шляхтун П. П. Політологія: історія та теорія: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / П. П. Шляхтун. – К. : ВПЦ “Київ. ун-т”, 2010. – 451 с.

В статье приведены основные идеологические факторы влияния на развитие современного украинского государства и намечены его последствия. Проанализированы существенные составляющие этих факторов. Предложенная авторская модель и определение гражданского общества, приведены общие характеристики идеологического состояния страны.

Ключевые слова: гражданское общество, идеология, правовая идеология, правовая действительность, правосознание, идеологические факторы, патриотизм.

In the article main ideological factors of influence on the development of the modern Ukrainian state are presented and their impact is outlined. Essential components of these factors are analyzed. The author's own model and the definition of civil society are offered; general characteristics of ideological state of the country are presented.

Keywords: civil society, ideology, legal ideology, legal relevance, legal consciousness, ideological factors, patriotism.

УДК 94(477)

ББК 86.29

Мирослав Луцький

ЦЕРКОВНИЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У статті розкривається вплив церкви загалом і християнства зокрема на становлення засад громадянського суспільства. Визначається взаємозв'язок релігії і права, їхня трансформація та вплив на суспільні процеси в країні. На основі аналізу процесів становлення громадянського суспільства у країнах Центрально-Східної Європи запропоновано власне бачення їх упровадження в сучасному українському суспільстві. Наголошується на визначальній ролі в цьому процесі церковних інституцій.

Ключові слова: церква, держава, громадянське суспільство, право, релігія, мораль, суспільство.

Церква та церковні інституції займають особливе місце в процесі формування як духовного світу людини, так і її свідомості, вона забезпечує морально-етичні, релігійні та правові норми, а їх взаємозв'язок є основоположним змістом громадянського суспільства. Виходячи з основного значення громадянського суспільства як категорії, що знімає напруження між державою, локальними соціальними групами та індивідами, яке неминуче виникає через розширення суспільного простору й поглиблення соціальної диференціації [8, с.183], актуальним видається дослідження впливу на нього саме церкви.

Проблема впливу духовних засад на формування громадянського суспільства набула актуальності із самого початку утвердження концепції громадянського суспільства. Однак сьогодні місце церковних інституцій, що мають певний взаємозв'язок з політикою та здійснюють безпосередній вплив на суспільні відносини, їх морально-духовну складову, не є достатньо вивченим.